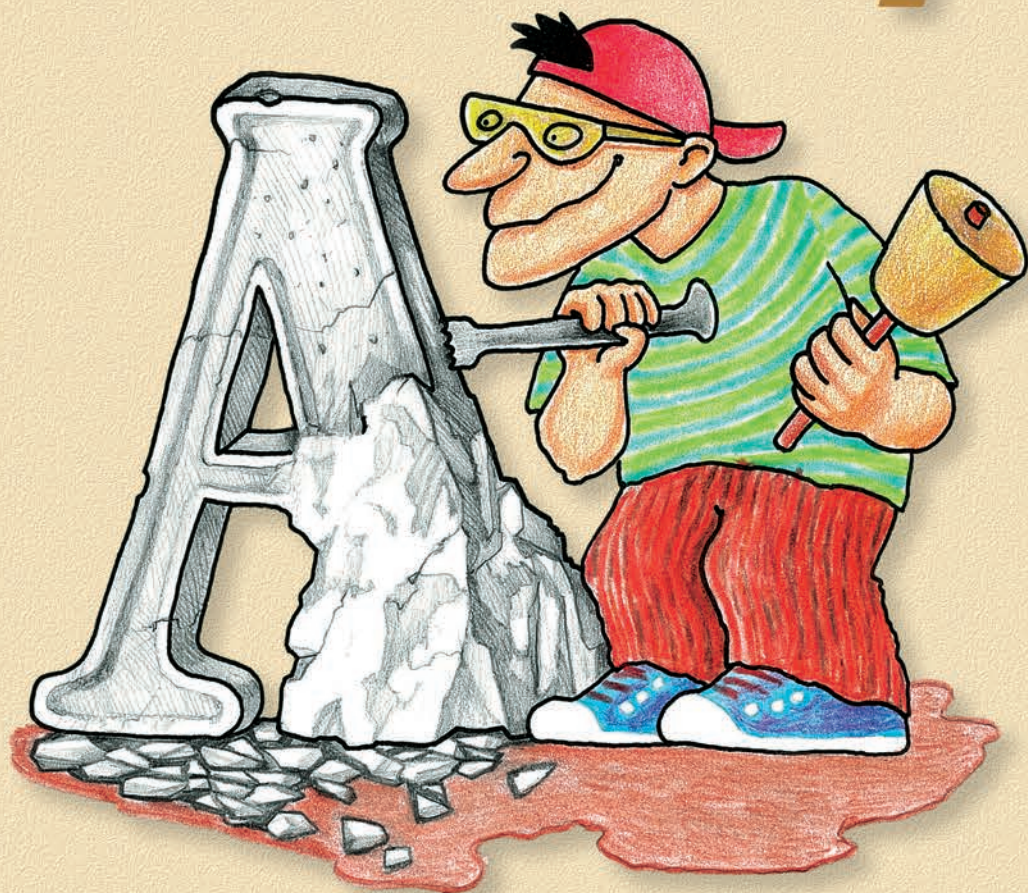

Lerchné dr. Egri Zsuzsa

Anyanyelv

felsősöknek

7

Lerchné dr. Egri Zsuzsa

Anyanyelv felsősöknek

Tankönyv **7.** osztályosoknak

Tizenkettedik, változatlan kiadás

Mozaik Kiadó – Szeged, 2017

Beköszöntő

Kedves

(Kérlek, írd a pontozott vonalra a nevedet!)

Ebben a tanévben új feladatok várnak rád. Tovább bővítheted kommunikációs ismereteidet, így nem fog nehézséget okozni egy iskolai beszámoló kidolgozása vagy egy hivatalos ügy elintézése. Az idén az egyszerű mondat részeiről, valamint az összetett szavakról tanultok bővebben. Azonkívül érdemes az emlékezetedbe vésned a Figyelemkeltő rovat ismereteit, és elolvasnod a Nyelvi csodabogarak érdekességeit. Fontos, hogy bízz magadban! Hidd el, a követelmények, elvárások nem haladják meg a képességeidet! Ha valami mégis nehezebben megy, időben kérhetsz és kaphatsz segítséget.

Taneszközeidet már jól ismered: a tankönyv beosztását követi a munkafüzet és a tudás-szintmérő. Ha a feladatok megoldása gondot okoz, segít a tankönyv, különösen a kislexikon. Remélem, egyre gyakrabban használod *A magyar helyesírás szabályai* című segédkönyvet és *A magyar szólások és közmondások* gyűjteményét. Haszonnal forgathatod a *Magyar értelmező kéziszótárt*, a *Magyar szókincstárat* és a különböző lexikonokat. Valamennyit megtalálhatod az iskolai könyvtárban.

A jó eredmény eléréséhez továbbra is vedd komolyan a tankönyv útmutatásait (Emlékeztető, Új kérdés, Tanulnivaló stb.), fordasd gyakran a kislexikont! Előbb mindig a szóbeli leckét tanuld meg, utána végezd el az írásbeli feladatokat, és soha ne hagyd el az önellenőrzést! Légy mindenben igényes, alapos, pontos!

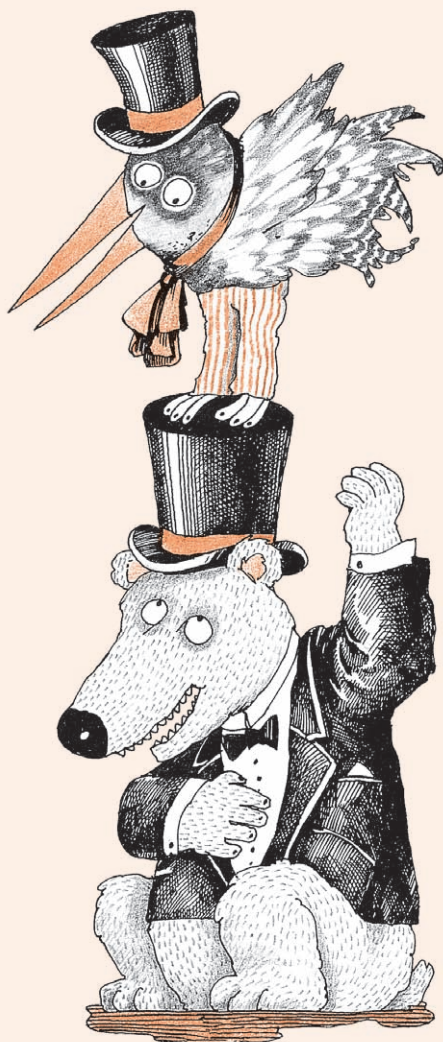
Mindehhez jó egészséget, kellő szorgalmat és sok-sok örömet kíván:

Zsuzsa néni

Magán- és közéleti kommunikáció

*Manapság lépten-nyomon
találkozunk ezzel a szóval:
kommunikáció.
Vajon mi mindent takar
ez a fogalom?
Ha gondosan
áttanulmányozod e fejezet
anyagát,
és megoldod a munkafüzet
feladatait,
könnyen elsajátíthatod
a mindennapi kommunikáció
alaplépéseit,
és megismerheted
a kulturált nyelvi magatartás
szabályait.*

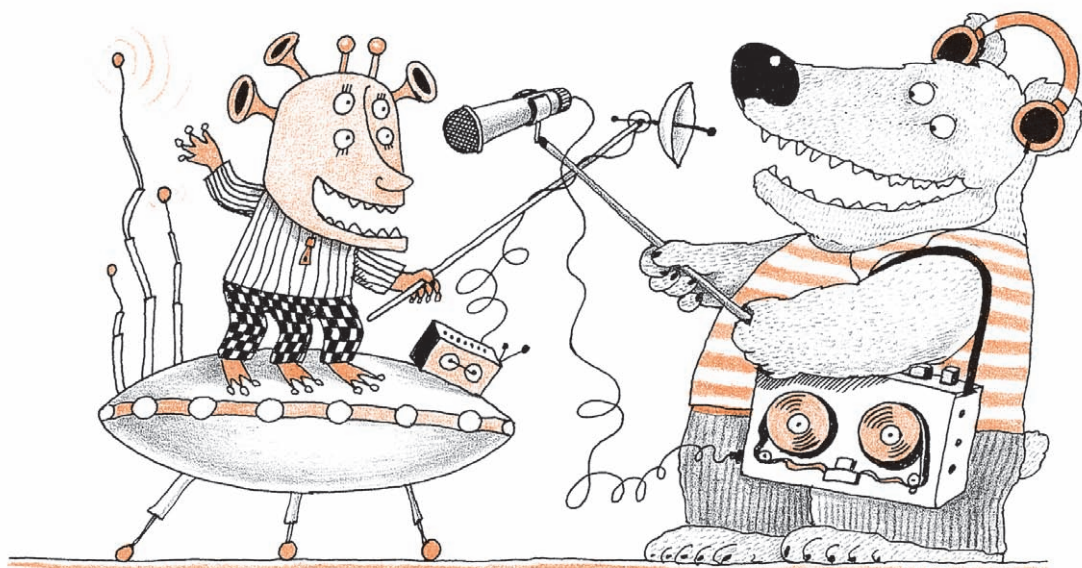

Már tudod, mikor kerül sor kommunikációra családtagok, barátok, ismerősök között, mikor kommunikálunk tágabb körben, félig vagy teljesen idegen beszédpartnerekkel. Az utóbbi színhelye lehet az utca, ahol valaki útbaigazítást kér tőlünk, a farmerbolt, ahol az eladó próbál a segítségünkre lenni, az iskola, ahol számot kell adnunk az aznapi leckéről, a pályaudvar, ahol a menetrend iránt érdeklődünk, az orvosi rendelő, ahol igazolást adnak a táborozáshoz, a munkahely, ahol ezernyi feladatot kell majd teljesítenünk.

Új kérdés

Mi a kommunikáció? Mi a célja? Mi határozza meg a formáját, lefolyását? Mitől függ a sikere vagy sikertelensége?

A **kommunikáció** szó a közlésfolyamat latin neve. Olyan szóbeli vagy írásos érintkezést jelent, ahol a **beszélő** (adó, közlő) és a **hallgató** (vevő, címzett) szerepe gyakran cserélődik (a beszélőből hallgató, a kérdezőből válaszoló lesz, majd újra szerepet váltanak).

A **kommunikáció célja**: gondolatok, tények, események **közlése**, érzelmek, hangulatok **kifejezése**, a beszédpartners **befolyásolása**, meggyőzése (rábeszélés valamire, lebeszélés valamiről).

Kommunikáció csak akkor jön létre, ha a beszédpartners nyelve és a szóban forgó tárggyal kapcsolatos ismereteik egy része közös. A témáról azonban a beszélő többet tud, mint a hallgató, s ezt a többletet adja át megfogalmazott **üzenetében** (közleményében) a társának.

A kommunikáció mindig valamilyen **közléshelyzetben** megy végbe (hely, idő, alkalom).

A kapcsolatfelvételhez a beszélgetőtársaknak valamilyen **csatornára**, közvetítő közegre van szükségük. (Az egymás mellett állók halk **szó**ból is értik egymást, olykor egy tekintetváltás is elég a közös cselekvéshez. Ha pedig a címzett nincs jelen, akkor telefonon vagy **írásban** kell vele kommunikálni.)

Tanulnivaló

A szóbeli és írásbeli közlés hasonlóságai, különbségei

BESZÉD

A partner jelen van.

A címzett hallja a közleményt.

Azonnal reagál (válaszol, testbeszéddel jelez, cselekszik).

A szöveg „élőben” születik, alig van lehetőség javításra, változtatásra.

Kötetlen, kevésbé szabályos, sok benne a hiányos mondat és az ismétlés.

A megértést a beszédtechnika segíti.

ÍRÁS

A címzett távol van.

Látja (olvassa) az üzenetet.

Csak késve vagy sehogy sem reagál.

Jut idő megfontolásra, újraolvasásra, javításra.

Több szabálynak kell megfelelnie: fogalmazás, szerkesztés, helyesírás.

Az íráskép kiemelt szerepet kap.

Figyelemkeltő

Nemcsak a kapcsolatteremtésnek és a gondolatcserének van szóbeli és írásbeli változata, hanem az ismeretszerzésnek is. Tanulhatunk például szóbeli magyarázatból, tájékoztató vagy tudományos előadásból, a tévében, rádióban sugárzott műsorokból, helyszíni közvetítésekben. Máskor pedig írásos anyagokból, amelyeknek forrása lehet tankönyv, segédkönyv, újság stb. E kiadványok megvásárolhatók vagy a könyvtárból kikölcsönözhetők. Sok ismeretet szerezhetünk továbbá egy-egy kiállítás, múzeum meglátogatásakor, az internetről – és mindenütt, ha elég nyitottak, kíváncsiak és figyelmesek vagyunk.

Emlékeztető

Sokat foglalkoztunk azzal, miért és hogyan kell tanulni, mi a szerepe és a módja az ismétlésnek.

Osztályfőnöki órákon tantárgyanként pontosítottuk a tennivalókat (irodalom, nyelvtan, idegen nyelv, fizika stb.).

A különböző tantárgycsoportok elsajátítása között találtunk mindenki számára használható rokon vonásokat.

A legfontosabb szabályok az idén is:

- Figyelj nagyon az órán, hiszen ez megkönnyíti az otthoni tanulást.
- Tanulás előtt teremsz rendet magad körül, hogy semmi ne vonja el a figyelmedet a munkáról!
- A nehezebb tantárgyakat vedd előre, de váltogathatod is a könnyebbekkel!
- Csak a szóbeli után oldd meg az írásbelit!
- A tanultakat mondd föl, az írásbelik helyességét ellenőrizd!

Az egyszerű bővített mondat

*Megfigyelheted,
hogy ritkán tudjuk
érzéseinket, gondolatainkat
csupán egy-két szóval kifejezni.
Legtöbbször az alanyon és
az állítmányon kívül más
mondatrészeket is
beleszövünk mondatainkba,
hogy pontosítsuk közlendőnket.
A következő fejezetben
a tárgy, a határozó és a jelző
fajtáit ismerheted meg.*

Emlékeztető

A mondat szerkezte szerint egyszerű vagy összetett. Az egyszerű mondat egy közlést tartalmaz. Az összetett mondatban két vagy több található. Az egyszerű mondat a szerkesztettség foka szerint tagolt vagy tagolatlan. A tagolt egyszerű mondat fajtái: főmondat, bővített mondat. A főmondat mindössze egy alanyi-állítmányi szintagmából áll. A bővített mondatban az A – Á szószerkezeten kívül más mondatrész is található.

Az alábbi mondatok négy-négy szóból állnak. Miben különböznek mégis?

A televíziónk tízéves lett. A testvéreim szeretik nézni. Őcsi a mesefilmeket falja.

Mindegyik mondat központi eleme az A – Á szószerkezet: a televíziónk tízéves lett; testvéreim szeretik; őcsi falja. Az elsőben rajta kívül nincs másfajta mondatrész, ezért az **főmondat**. A második és a harmadik mondatot viszont egy újabb mondatrészsel egészítettük ki: *nézni, mesefilmeket*. Azok tehát **bővített mondatok**.

Új kérdés

Milyen mondatrészsel bővítik a kiemelt szavak az alábbi főmondatokat?

Feladat

Mutasd be példákkal, mi mindent lehet forgatni!

Egyik nap az osztályunkban megjelent néhány váratlan látogató. **Bocsánatot** kértek, amiért zavarják **az órát** (mi persze egyáltalán nem haragudtunk, mert épp dolgozatokat írtunk volna). Tévések voltak. **Gyerekeket** akartak **válogatni** egy filmhez. Okos, talpraesett **fiúkat és lányokat** kerestek. Titokban mindenki arra gondolt, hogy majd **őt** választják. A rendező ötletére a közeli cukrászdában még egy hatalmas **tortát** is sütöttek nekünk. A forgatás alatt **rengeteget** nevetniünk, miközben **egy nénit** kellett kérdezzetniünk az életéről.

*Nagykoromban én is szeretnék **filmet csinálni!***

A hozzárendelő szó szerkezetekkel együtt vizsgáljuk meg a szövegből kiemelt új mondatrészeket! Az alanyt és az állítmányt a már ismert aláhúzással jelöljük.

Bocsánatot kértek (ők). Mit kértek? → *bocsánatot* → ez a **tárgy**.

Zavarják (ők) az órát. Mit zavarják? → *az órát* → ez a **tárgy**.

A tévések gyerekeket akartak válogatni.

Mit akartak? → *válogatni* → ez az **állítmányt bővítő tárgy**.

Kiket válogatni? → *gyerekeket* → ez a **tárgyat bővítő tárgy**.

Fiúkat és lányokat kerestek (ők).

Kiket kerestek? → *fiúkat és lányokat* → ez a **halmozott tárgy**.

Őt választják (ők). Kit választanak? → *őt* → ez a **tárgy**.

Tortát sütöttek (ők). Mit sütöttek? → *tortát* → ez a **tárgy**.

Mi rengeteget neveltünk. Mennyit neveltünk? → *rengeteget* → ez a **tárgy**.

Egy ... nénit kellett kérdezgetnünk.

Kit kérdezgetünk? → *egy nénit* → ez a **tárgy**.

Én is szeretnék filmet csinálni!

Mit szeretnék? → *csinálni* → ez az **állítmányt bővítő tárgy**.

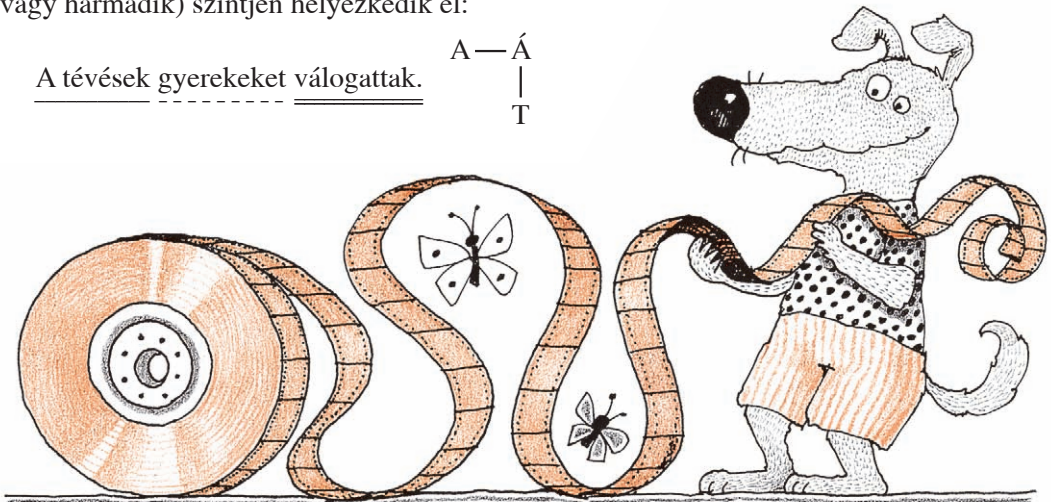
Mit csinálni? → *filmet* → ez a **tárgyat bővítő tárgy**.

Az elemzések azt mutatják, hogy a tárgy olyan bővítmény, amely igével vagy igenéssel kifejezett mondatrészlettel **tárgyas szó szerkezetet** alkot.

A mondatot ún. mondatábrával tudjuk szemléltetni. Felső szintjén az alany-állítmányi (hozzárendelő) szó szerkezet található.

A tárgyas szó szerkezet az alany-állítmányi szó szerkezet alatt, tehát a mondat második (vagy harmadik) szintjén helyezkedik el:

A tévések gyerekeket válogattak.
A — Á
|
T

Tanulnivaló

A **tárgy** az a **bővítmény**, amelyre a cselekvés irányul, vagy amely a cselekvés eredményeképpen létrejön. Két fajtája van: az eredménytárgy és az iránytárgy. Mindkettő lehet határozott vagy határozatlan.

Az **iránytárgy** olyan személyt, dolgot nevez meg, akire, amelyre a cselekvés irányul, tehát már előtte is létezett (*Zavarják az órát.*).

Az **eredménytárgy** azt nevezi meg, ami a cselekvés eredményeképpen jön létre, tehát előtte nem létezett (*Tortát süntöttek.*).

A tárgy jelölése elemzéskor: -----, ábrázolásakor: T.

Nyelvi kifejezőeszköz: – -t tárgyrag (*almát, szépet, egyet, minket*),

– tárgyrag nélkül (*1., 2. sz. névmás: engem; fn. igenév: nézni*).

Kérdés: *Kit?, Mit?, Kiket?, Miket?, Milyet?, Mennyit?* + az igével vagy az igenévvel kifejezett mondatrész.

T + igével, igenévvel kifejezett mondatrész = **tárgyas szó szerkezet (tárgyas szintagma)**.

TÁRGY		
Fajtái	Kifejezőeszközök	Példák
határozott tárgy (a beszélő és a hallgató ugyanarra gondol)	tárgyas ragozású Á + határozott névelős névszó ragozott névmás birtokos személyjeles főnév	<i>Zavarják az órát.</i> <i>Őt választják.</i> <i>Csukd be a könyved!</i>
határozatlan tárgy (a beszélő és a hallgató nem ugyanarra gondol)	alanyi ragozású Á + névelő nélküli névszó határozatlan névelős névszó főnévi igenév	<i>Rengeteget nevetünk.</i> <i>Gyerekeket válogatnak.</i> <i>Egy nénit kérdezgetünk.</i> <i>Nem akartak válogatni.</i>

Hogyan függ össze a Tanulnivaló szövege a táblázattal? Melyik a szemléletesebb, a tanulnivaló vagy a táblázat szövege?

Nyelvi csodabogarak

A tárgy lehet **halmozott**: *fiúkat és lányokat; kisebbeket, nagyobbakat* (kerestek).

A halmozott mondatrészek **mellérendelő szó szerkezetet** alkotnak.

Néhány tárgyas ragozású igealak utal a tárgy második személyére is: *hívlak (téged, titeket)*.

Van olyan tárgy is, amely se irányulást, se eredményt nem fejez ki, hanem valami másra utal.

A „*Bebarangoltam az erdőt.*” mondat valójában azt jelenti, hogy „*Az erdőben barangoltam.*”

A tárgy **kihagyható**, ha az igei állítmány tárgyas személyragja utal rá:

Volt egyszer egy mesebeli / sárgás árkus, teleírta Töprödögi / Mahomed, a mágus. (azt)

(Veress Miklós: Mese a varázsszőnyegről)

Az egyszer már említett tárgy más szóval (vagy névmással) **helyettesíthető**:

Andersen-díjat kapott egy írónő, aki olvasói szerint már rég megérdemelte ezt.

A szóalkotás

*Nyelvünk szüntelenül
változik.
Bizonyos szavaink elavulnak,
fölöslegessé válnak
és feledésbe merülnek,
mások keletkeznek,
hogy ki tudjuk fejezni
a változó világ technikai
és egyéb újdonságait.
A leglátványosabban
és leggyorsabban
a szókincs változik.
A nyelvi rendszer
átalakulása
az egyes ember számára
alig észrevehető.*

A szóalkotás módjai

Olvasd el Krúdy Gyula *Felhő* című művének gyönyörű sorait a magyar nyelvről!

Kis forrásból eredő folyó a nyelvünk, táltosok és hittérítők, a Don mellől jött harcos keleti fejedelmek és furulyázó pásztornépek szavaiból keletkezett. Szerelmes költők és névtelen történetírók tollán és lantján át jöttek az új magyar szavak, mint korai ősszel elszállnak a virágok pelyhei a hegytetőkről, elgurul az őserdei makk, útra kél a pókháló. Az első költők leszedegették a süvegjük mellől a pókhálót, és szép magyar szavakat szőttek a puszták felett lebegő virágpelyhekből. A névtelen jegyzők a tölgyfák lehullott gyümölcsét szedegették össze.

[...] A magyar nyelv a Tiszához hasonló kanyarulatokkal vándorolt útján. Növekedett, szélesedett, gyarapodott.

Új kérdés

Miért van szükség mindig újabb szavakra? Nem tudjuk vagy nem akarjuk magunkat kifejezni kizárólag ősink régi szavaival?

Tegyük próbát! Választott tárgy körünk legyen a tisztaság! A kiemelt szavak finnugor eredetűek, jóval a honfoglalás előtti időkből származnak.

A *nők ruhát varrtak, vízzel mostak*. Valószínűleg időnként sort kerítettek a *mosdatásra* is.

Olyankor az *anyák megmosták a fiúk, lányok fejét, haját, szemét, fülét, kezét*.

Vajon milyen eszközöket és anyagokat használtak eleink a mosáshoz, tisztálkodáshoz?

Hol volt akkor a későbbi kefe, mosdókesztyű, a természetes és a műanyagból készült szivacs?

Ki ismerte még mosáshoz a fahamut és a lúgot, főztek-e már háziszappant, hol voltak a napjaink vegykonyhájában készült samponok, illatosított habfürdők, krémszappanok, tisztító vegyületek, por állagú, esetleg folyékony mosó- és mosogatószer?

Ezzel az egyetlen példával is szemléltetni lehet a változások sokrétűségét és feltartóztatatlanságát. Ha pedig változik körülöttünk a világ, megújul a technika, újabb és újabb találmányokkal rukkolnak elő a szakemberek és a tudósok, akkor belátható, hogy időről időre, szinte észrevétlenül vagy szándékos tevékenység eredményeként **változnia kell a nyelvnek** is. Másképpen lemaradna, nem tudná kifejezni, bemutatni a valóságot. Akkor meg mivégre volna?

A szókincs gazdagításának legfontosabb módjai

I. Belső szóteremtés

Ösztönös, nem tudatos folyamat eredményeként születnek az érzelmet kifejező **indulatszavak** (*oh, ej*), **hangutánzó** (*dörren, kakukk*) és **hangulatfestő szók** (*sopánkodik, agyalágyult*).

Nagyrészt szótagisméttel jönnek létre a kedves **gyermeknyelvi szavak** (*baba, dádá, mama*) és az állatterelő, állathívogató indulatszók (*pipipi, sicc*).

II. Tudatos szóalkotás

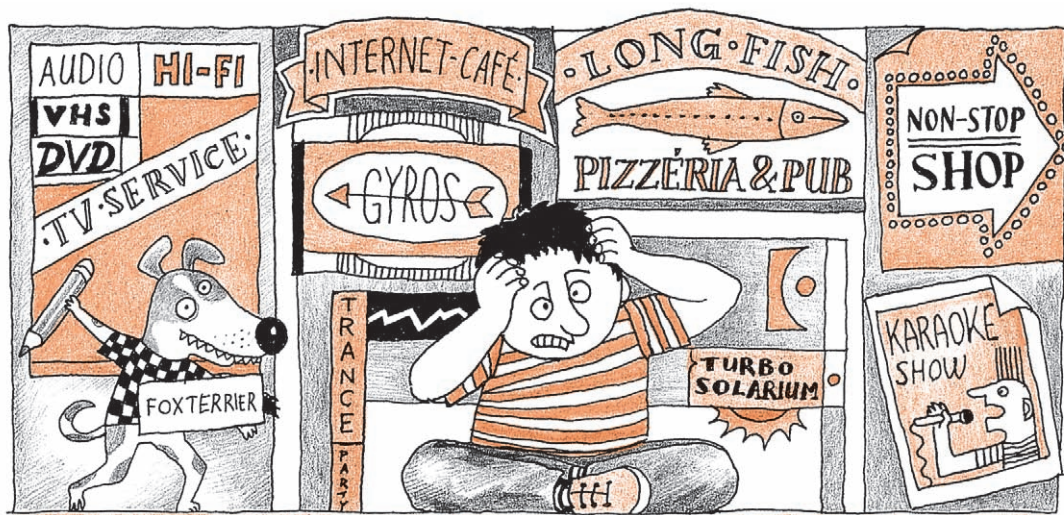
1. A **szösszetétel** alapját a meglévő szókincs adja:
(*fej + kendő* → *fejkendő*, *fúr + farag* → *fúr-farag*).
2. **Szóképzéssel** alapszavakból és képzőkből új szavak alkothatók:
(*épít* → *épített, építhet, építő, építeni, építés, építész*).
3. Meglévő elemekből, a több szóból álló hosszú tulajdonnevek **összevonásaiból** **keletkeznek a mozaikszók** (*OTP, Malév*), **rövidítések** (*Ny, l.*).

III. A szókincs gazdagítása **más nyelvekből való átvétellel**

1. Idegen szavakat átveszünk változtatás nélkül (*e-mail, chat*).
2. Idegen szavakat lefordítunk (*felvilágosodás, köztársaság*).
3. Idegen szavak magyar írásmódját az eredeti kiejtéshez igazítjuk (*dzseki, Zsanett*).
4. Idegen szavakat rövidítve veszünk át (*DJ*).

Okoskodó

Mi a véleményetek az idegen szavak elszaporodásáról? Milyen megoldást javasoltok?

Tartalom

TANÉV ELEJI ISMÉTLÉS

Beköszöntő	5
A magánhangzók és a mássalhangzók	7
Helyesírási alapelvek, szabályok	9
A szó alakja, jelentése, szerkezete	10
A szófajok és helyes használatuk	11

MAGÁN- ÉS KÖZÉLETI KOMMUNIKÁCIÓ

Szóbeli és írásbeli közlésmód	13
A kulturált nyelvi magatartás	15
Beszédhelyzetek	17
Beszédhelyzetek az iskolában	19
Kommunikáció írásban	22
Kommunikáció szövegek útján	23
A könyv- és a könyvtárhasználat	25

AZ EGYSZERŰ MONDAT

A mondat fogalma és fajtái	27
Állítás és tagadás	29
A mondat jelentése	30

A mondat szerkezete	32
A tagolt mondat szerkezete	34
Az egyszerű mondat fő részei	35
Az alany és az állítmány a szövegben	38

AZ EGYSZERŰ BŐVÍTETT MONDAT

A tárgy	41
Részösszefoglalás. Mit tanultunk az egyszerű mondatról?	44
Mit határoznak meg a határozók?	45
A helyhatározó	47
A képes helyhatározó	50
Határozók és szövegek I.	51
Az időhatározó és a számhatározó	53
A módhatározó és a tekintethatározó	56
Az állapot- és a számállapot-határozó	58
Az eszközhatározó	60
A társhatározó	62
Az okhatározó és a célhatározó	64
A fokhatározó és a mértékhatározó	66
Határozók és szövegek II.	68
Az eredethatározó	69
Az eredményhatározó	71
A részeshatározó	73
Az állandó és a hasonlító határozó	75
Részösszefoglalás. A határozók áttekintése	77
A jelző és a jelzős szószerkezet	78
A minőségjelző	79
A mennyiségjelző	81
A birtokos jelző	83
Az értelmező jelző	85
Jelzők és szövegek	87
Részösszefoglalás. A jelzők áttekintése	89

A SZÓALKOTÁS

A szóalkotás módjai	91
A szóösszetétel	93
Az alárendelő összetett szó	94
A mellérendelő összetett szó	96
A mozaikszók és a rövidítések	98
A szóképzés	99
Milyen szavakat képezhetünk igékből?	100
Milyen szavakat képezhetünk névszókból?	102

TANÉV VÉGI ISMÉTLÉS

Ismétlés lépésről lépésre.....	105
KISLEXIKON	106

A tankönyv szerzőjének szövegeit névmegjelölés nélkül közöljük.

Kiadja a Mozaik Kiadó, 6723 Szeged, Debreceni u. 3/B., Tel.: (62) 470-101
E-mail: kiado@mozaik.info.hu • Honlap: www.mozaik.info.hu
Felelős kiadó: Török Zoltán • Műszaki szerkesztő: Tánczos Enikő
Készült az Innovariant Kft.-ben, Szegeden • Felelős vezető: Drágán György
Terjedelem: 10,01 (A/5) ív • 2017. június • Tömeg: 210 g • Raktári szám: MS-2187T